

інтерес, але знову та сама туга до волі змусила українців взяти до рук зброю, незалежно від того, хто їм ту зброю дасть. Виникнення українського стрілецького руху в Східній Галичині стало наочним доказом прагнення до незалежності. Головним завданням цього руху було військове навчання та виховання молоді як необхідна передумова до створення власного війська, яке мало стати засобом боротьби за державну самостійність. У Першу світову війну сотні молодих галичан добровільно воювали в лавах австрійської армії, їм ніхто не обцяв самостійної України. Багато з них загинуло безслідно під чужими прапорами як неznані воїни. Проте варто погодитись з І. Монолатієм, що формування та бойовий шлях полку УСС було втіленням мрії про створення саме української національної армії.

Список використаних джерел

1. Бойко О. Легіон українських січових стрільців. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2009. С. 96–98.
2. Думін О. Про причини обмеження чисельності Легіону УСС // Вісник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. Львів, 1934. №10. С. 747–753.
3. Лазарович М., Лазарович Н. Українські січові стрільці у фронтових умовах другої половини 1914 – початку 1915 року // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2014. Вип. 19, ч. 1. С. 225–236.
4. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2005. 590 с.
5. Литвин М. Від національного війська до соборної держави: до 100-річчя створення легіону Українських січових стрільців // 3 історії західноукраїнських земель. 2013. №9. С. 3–24.
6. Тищик Б., Новосядло І. Українські січові стрільці – зародок національних збройних сил новітнього часу (до 105-річчя утворення легіону українських січових стрільців) // Вісник Львівського університету. Серія Юридична. 2019. № 69. С. 51–66.
7. Українські січові стрільці 1914–1920 рр. / за ред. Б. Гнаткевича. Львів: Слово, 1991. 160 с.
8. Чупрінова Н. Діяльність Легіону Українських Січових Стрільців – новий етап військового будівництва Української держави // Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип 55, том 3. С. 18–22.

Ірина СКАКАЛЬСЬКА

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та методики навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

Андрій ЛЕВЧУК

директор Кременецького краєзнавчого музею, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

СПОГАДИ ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ ЯК КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ

Актуальність дослідження спогадів про Першу світову війну як колективної пам'яті зумовлена їхнім вагомим впливом на формування національної ідентичності та історичної свідомості сучасного українського суспільства. Перша світова війна вплинула на політичну та соціальну ситуацію у світі. Українці брали участь у війні по різні боки фронтів, що породило складні національні й культурні виклики. Колективна пам'ять про ці події допомагає не лише зрозуміти трагічність тих часів, але й осмислити шлях до національної самосвідомості, який пройшли покоління українців. В умовах сучасних викликів і прагнень до збереження національної єдності дослідження спогадів про Першу світову війну набуває особливого значення. Це дозволяє виявити, як історичний досвід впливає на сучасне суспільство, сприяє розумінню процесів консолідації

та ідентифікації, а також допомагає зберегти історичну спадщину для майбутніх поколінь. У дослідженні використано антропологічний підхід, який дозволяє краще зрозуміти погляди автора спогадів, його діяльність й обставини в яких він опинився, як сприйняв Першу світову війну. Зрозуміло, що в спогадах суб'єктивний чинник відіграє ключову роль, проте особисті джерела сприяють кращому усвідомленню подій дослідником. На сьогодні немає сучасних методичних рекомендацій, як працювати із спогадами як джерелом, тому використовували власний досвід роботи з мемуарами.

Про Першу світову війну написано чимало праць, нещодавно вийшла друком колективна монографія «The Great War 1914–1918: Comprehending the Tragic Experience» («Велика війна 1914–1918 років осмислення трагічного досвіду») [1]. Проте вимір війни через колективну пам'ять народу мало відображений у дослідженнях. Питання колективної пам'яті про Першу світову війну та активізація наукових досліджень у цій сфері набувають поширення. У багатьох країнах науковці та широка громадськість звертали значну увагу на події Великої війни. Це підтверджується підготовкою та публікацією важливих академічних праць, організацією наукових конференцій, круглих столів та інших заходів. На сьогоднішній день, під час російсько-української війни багато паралелей наводиться з Першою світовою війною. Як же запам'яталася Перша світова війна українському населенню? Варто також звернути увагу на те, що у спогадах, настроях та досвіді війни відображено людський чинник, а не загальні факти.

Контент колективної пам'яті має значний потенціал для утримання у масовій свідомості суспільства оцінок минулих подій, які згодом стануть ціннісними орієнтирами, що впливають на вчинки й дії людей. Цей вплив може як об'єднувати суспільство, так і мати руйнівні наслідки. У світовій науковій спільноті все більше обговорюється питання про те, які соціально-історичні цінності, знання, зразки поведінки та елементи народної культури слід зберегти й передати майбутнім поколінням. На практиці також досліджуються оптимальні способи передачі культурно-історичного досвіду. Збереження колективної пам'яті національної спільноти стає загальнонаціональною проблемою, вирішення якої виходить на рівень державної політики для консолідації українського суспільства [2].

Опубліковані спогади Пилипа Гайди є важливим елементом колективної пам'яті, що сприяють глибшому розумінню подій Першої світової війни крізь призму українського контексту. Сучасний інтерес до теми колективної пам'яті та національної ідентичності робить це джерело надзвичайно актуальним, оскільки воно дозволяє простежити формування національної свідомості та громадянської позиції в умовах воєнних катаклізмів. Крім того, дослідження таких спогадів допомагає переосмислити досвід минулих воєнних конфліктів для розуміння поточних викликів, що постають перед Україною у військовій і суспільно-політичній сферах під час російсько-української війни 2014–2024 рр.

Спогади Пилипа Гайди відображають не лише його особисті переживання, а й колективний досвід українського народу у боротьбі за національне самовизначення. Особлива увага приділена військовим подіям, революційним змінам і життя української еміграції в Європі, після поразки визвольних змагань. Уродженець Тернопільщини П. Гайда в Детройті пише спогади, у яких відображає колективну біографію покоління. Зафіксовані спогади є колективною пам'яттю. Спогади П. Гайди дають відповідь якою ж була Перша Світова війна в пам'яті українського народу. Велика війна змінила хід історії, а як вона безпосередньо позначилася на долі пересічної людини, допомагають пізнати це (насамперед) спогади. Наратив мемуарів важливий тим, що дослідникам розкриває маловідомі сторінки війни, які значно доповнюють загальновідомі факти.

Історику пізнавально працювати із спогадами, оскільки дослідник «дивиться» на події війни очима сучасника. Як зауважує у передмові спогадів Ярослав Грицак, що «Частина спогадів, що починається Першою світовою війною і закінчується еміграцією на Захід, читається як пригодницька повість» [3, с. 9]. Цей чинник сприяє тому, що спогади є доступні пересічному українцю, який об'ємних монографій не читатиме.

Як оповідає П. Гайда, що звістка про війну прийшла у жнива. На видних місцях села розклято великих розмірів афіші, підписані цісарем, у яких він сповіщав про війну та мобілізацію [3, с. 192]. І тут наш оповідач добровільно йде на війну. Звернемо увагу, що в країні почалося загальне патріотичне піднесення, яке охопило всі верстви суспільства – від цісарської династії до селянства. В якості аргументів наводяться у спогадах такі факти, як успішна мобілізація, добровільний вступ до армії, значні пожертви на потреби оборони та інші. З позицій сьогодення розуміємо, що автор спогадів ідентифікував себе з імперією, тому добровільно пішов на війну.

Автору спогадів мобілізація ще й дозволила побачити світ, він про це піднесено пише наступне: «Я вперше побував у великому місті європейського масштабу. Досі я, окрім трьох короткочасних перебувань у Львові, якого також не знав, не бачив жодного великого міста. Тому й опанував мене на мить жах, що доведеться мені, бідному й безпорадному селякові, пропасти тут, мов «собаці на ярмарку». Але мені в пригоді стало моє знання німецької мови, яке я здобув ще в гімназії завдяки дбайливому старанню проф. Яреми. Ще раніше я чув, що віденці мають свій окремий діалект, якого й родовиті німці не розуміють. Та, незважаючи на це, я звернувся до першого зустрічного віденчука з проханням вказати мені шлях, щоб я міг дістатися свого місця призначення. Привітний віденчук пояснив мені добре зрозумілою мовою, як і куди мені їхати». Зауважимо, що і як більшість українців, Пилип не відразу зрозумів, що таке війна. Про свою службу Пилип Гайда зазначав, що військове життя, як звичайно, нічим не цікаве. «Воно монотонне, одноманітне і так організоване, щоб у людині вбити всіляку живу думку та зробити з неї безвольну машину і сліпий автомат, що без спротиву виконає слухняно чужу волю. Але згодом людина і до цього звикне, а бувають навіть такі моменти, що те військове життя чоловікові імпонує. Так було й зі мною. Поволі я звик до нього, бо інакше воно й не могло бути. У вільні хвилини, а це могло бути тільки в неділю, я зі своїм побратимом Захарійчуком виходив у місто, щоб трохи оглянути Відень. Але це було не так просто. За той короткий час наших екскурсій ми відвідали Пратер, Шенбрунн, собор св. Стефана, парламент, музей і ще дещо, але, звісно, цього було замало, щоб сказати «я знаю Відень» [3, с. 196].

Автор спогадів оповідає про свою військову підготовку. «Десять жовтня закінчилася школа, і після іспиту нас поробили фрайтерами, капралами, а декого навіть цугфірерами, насправді тільки титулярними. Ми мусили нести службу відповідно до рангу, але гроші брали, як звичайні піхотинці. Нас відправили знову до кадри, аби ми вже поїхали на фронт» [3, с. 200]. Про перебування в полоні Пилип розповідає досить колоритно. Зокрема, «На моє щастя, недовго доводилось мені товктися по тому небезпечному фронті. Саме напередодні здачі Перемишля, який через брак харчів не міг довго витримати московської облоги й тому піддався, сталась така подія. Сто другий піхотний полк з Праги, який стояв ліворуч від пішого полку, вдався до військової зради й цілком з командою, усіма штабами, з полковим знаменом і оркестром перейшов уночі на російський бік. Утворилася величезна прогалина у фронті майже на сім кілометрів, і саме звідси вдерлись москалі за допомогою чехів глибоко в наші тили й забрали таким способом кількадесят тисяч австрійців до неволі разом з їхніми штабами, бо обійшли їх ззаду, і то зовсім несподівано.

Завдяки чехам я потрапив до неволі. Нас оточили і відтак, як стадо овець, гнали наперед до своєї стайні, чи обори. Щодо мене самого, то справа виглядала так: після згаданої вже нічної служби я заснув камінним сном, і ніби сниться мені, що москалі беруть мене до неволі. Насправді це не був сон, а жива дійсність, тільки що я був такий перемучений, що просто не розрізняв уже сну від дійсності. Доперва, коли до вух моїх дійшла погана російська лайка та ще й погроза «пусті йому кулю», я протверезився, розплющив очі й, на превелике моє здивування, побачив над собою кількох москалів у кучматих папахах, довгих шинелях за спрямованими крісами з найжаченими багнетами прямо на мене. Я зняковів і не знав, що робити» [3, с. 204–205]. Потім була спроба австрійської армії відбити в росіян полонених, проте не вдалася. Ще автор згадує, як москалі відразу забрали у нього шерстяний коць, плащ і рукавиці [3, с. 206].

По іншу сторону військових барикад був Клим Поліщук, спогади якого відображені в художніх творах. Саме у грудні 1914 року Кліма Поліщука мобілізували до царської армії. Спершу він служив у резервному батальйоні в Кременчуці, а потім як санітар та урядовець перебував у різних фронтових частинах. Через контузію він лікувався у шпиталі протягом двох місяців. Після Лютневої революції 1917 року Поліщук повернувся до України та розпочав активну діяльність у культурній сфері. У 1920 р., після захоплення Києва польською армією, він переїхав до Кам'янка-Подільського, а згодом за Збруч.

З 1920 р., після поразки національно-визвольних змагань, Поліщук оселився в Галичині, де активно працював у редакціях газет «Український голос» та «Народна воля». У 1924 р. Клим Поліщук повернувся до УСРР, працював у видавництві. У січні 1930 року його засудили до 10 років ув'язнення в таборах, спершу в Пермській області, потім у Казахстані, і з 1935 року – на Соловках. Незважаючи на важкі умови, Поліщук продовжував писати, зокрема, працював над збіркою оповідань «Казки лісів далеких». Проте всі його рукописи були знищені у 1937 році, під час обшуку на Соловках, а сам письменник розстріляний 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох.

Його участь у Першій світовій війні знайшла відображення в літературних творах, зокрема в збірці «Серед могил і руїн» (1918), куди увійшли такі оповідання, як «В часи безнадійності», «Тоді, як було Різдво», «Щось непевне» та інші. У своїх творах Поліщук використовує символічні образи війни – апокаліптичні метафори вогню, темряви та руйнувань. Його описи подій вирізняються деталями, що підкреслюють жорстокість і безглуздість війни, зображаючи нелюдське ставлення до людини. В оповіданні «В часи безнадійності» автор розповідає про атаку роти на німецькі позиції, яка завершилася розгромом. Через призму військових реалій Поліщук яскраво зображує три портрети солдатів і санітарів, що підкреслюють різні аспекти фронтового життя [4].

Є низка спогадів про Першу світову війну опублікована у пресі, у фондах Кременецького краєзнавчого музею зберігається вирізка з газети 1938 р. про офензиву Брусилова. Автор пише про «м'ясні штурми». Зокрема, «мільйони мужиків, що їх женуть на певну смерть – овіяні святим настроєм: сам цар-батюшка ведуть на війну... Всі легко ранені, назад, на фронт – найвищий приказ. – Безконечні маси сірої мужви йдуть вперед, просто в німецький вогонь» [6]. Як бачимо, росія й зараз використовує тактику «м'ясорубки», наступ російської армії на сході України став особливо кривавим. Як зазначав А. Магалецький, що «досліджуючи світовий досвід, можемо сказати, що в західних країнах пам'ять про Першу світову війну не була витіснена навіть трагедіями Другої світової війни» [5]. Відповідно, попри теперішню російсько-українську війну маємо зберігати колективну пам'ять про Велику війну. Отже, серед чинників, що найбільше сприяють формуванню національної ідентичності громадян України, чи не найважливішим є колективна пам'ять українського народу. Особливе місце

в цій пам'яті займають спогади про Першу світову війну, яка залишила глибокий відбиток на історичній свідомості. Ця війна не лише змінила кордони та геополітичний ландшафт, але й суттєво вплинула на національне самовизначення українців, які воювали у складі армій різних імперій. Колективна пам'ять про Першу світову війну допомагає осмислити випробування, через які пройшов народ, і утвердити ідею спільної історичної долі, що є важливим чинником консолідації української нації.

Дослідники різних наукових напрямків і спеціальностей повинні враховувати, що колективна пам'ять змінюється з часом. Більше того, як показує час, найкраще запам'ятовуються та залишаються в пам'яті найбільш яскраві й вражаючі події та факти, тому необхідно популяризувати й спогади.

Список використаних джерел

1. The Great War 1914–1918: Comprehending the Tragic Experience: Scientific monograph / edited by O. V. Dobrzanskiy and V. P. Fisanov. Riga, Latvia: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2024. 336 p.
2. Чик А. Колективна пам'ять як основа консолідації українства. Українознавство. 2016. № 1. URL: <http://surl.li/qercgn>
3. Гайда П. Колективна пам'ять як основа консолідації українства. Пройдений шлях. Спогади 1892–1952. Київ «Смолоскип», 2014. 600 с.
4. Горбатюк Василь «У хвилях огненного моря». Перша Світова війна у творах Кліма Поліщука. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі // Науковий збірник. Випуск 58. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю подій Першої світової війни на Волині, смт. Маневичі, 2016 року. Упоряд. Г. Бондаренко, А. Силюк, П. Хомич. Луцьк, 2016. С. 204–207.
5. Магалецький А. Історична пам'ять про першу світову війну в Україні: компаративний аналіз // Інтермарум: історія, політика, культура. № 12. 2023. DOI: <https://doi.org/10.35433/history.112049>
6. О. С. 3 днів кровавої хуртовини. Офензива Брусилова. Фонди Кременецького краєзнавчого музею.

Галина ЗУЛЯК

учителька української мови та літератури, методистка

Тернопільського академічного ліцею «Українська гімназія ім. І. Франка»

ЖАНР «ДОКУМЕНТАЛЬНОГО СВІДОЦТВА»

У «СПОМИНАХ ЗАПОРОЖЦЯ» НИКИФОРА АВРАМЕНКА ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ

Жанр «документального свідоцтва» – це літературний або мистецький жанр, заснований на реальних подіях, фактах, документах або особистих свідченнях. Його особливістю є максимальна точність і вірогідність відображення дійсності. «Документальне свідоцтво» прагне бути не лише художнім відображенням подій, але й служити джерелом інформації для історії, історії культури, філології та інших сфер. Жанр базується на фактичній основі, в центрі уваги якої – реальні події, факти або свідчення очевидців. Це можуть бути листи, щоденники, архівні матеріали, спогади, інтерв'ю тощо. Автор прагне неупереджено висвітлення подій з метою мінімізації мінімізує суб'єктивності або художнього вимислу. Оскільки «документальне свідоцтво» спирається на реальні події, будь-які викривлення або гіперболізація можуть призвести до втрати довіри читача. Етичний аспект жанру проявляється власне у змістовій складовій наративу, може стосуватися певної конфіденційності чи моралі, відображення трагедії або особистих переживань тощо.

Жанр «документального свідоцтва» – важливий інструмент збереження історичної пам'яті, «надання голосу тим», хто пережив важливі події в минулому. «Документальне свідоцтво» відіграє ключову роль у розвитку суспільства, оскільки воно дозволяє зберегти й передати історичну правду